

Лука Николић
(Универзитет у Новом Саду, Филозофски
факултет, Докторске студије језика и
књижевности)

Изворни научни рад
УДК 811.163.41'367.625
821.163.41.09 Obradović D.
DOI 10.19090/ppj.2022.53.113-138
Примљен: 31. 8. 2022.
Прихваћен: 6. 10. 2022.

ПУТЪ У ЕДАНЪ ДАНЪ: ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ И ТЕМПОРАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА ФИКЦИОНАЛНОГ НАРАТИВА¹

САЖЕТАК

Као језички знак, типичан је наратив увек супстанцијално одељен од апстрактног значења које конструише. Зато је нужно оптерећен двоструком темпоралношћу, двама потенцијално коегзистентним временским токовима: временом приче и временом дискурса, међу којима влада специфична привлачно-одбојна релација. На који је начин однос међу двама наративним хронологијама уређен на плану текстуалне употребе глаголских времена, покушаћемо да овом приликом осветлимо на примеру приповетке Доситеја Обрадовића *Путъ у еданъ данъ*, која представља унеколико модификован превод енглеске приповетке Самјуела Џонсона објављене у 65. броју часописа *The Rambler*. Употреба наративног презента уместо оригиналне наративне прошлости испоставља се као најупадљивија специфичност превода, а њена природа, подржана другим темпоралним одликама конкретног наратива, може се објаснити као интенционална.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: фикционални наратив, време приче, време дискурса, глаголска времена, Доситеј Обрадовић.

¹ Рад је настао у оквиру курса *Историја српској књижевној језика: њредсјандардни њериод*, који се одржава под руководством проф. др Исидоре Бјелаковић на Филозофском факултету у Новом Саду.

1. Увод

1.1. О наративу

Једном од најпроминентнијих појмовних одредница западне културе од последњих деценија 20. века до данас може се са сигурношћу сматрати наратив. Иако је још Ролан Барт (1966) експлицитно најавио/започео тзв. наративни преокрет у друштвено-хуманистичком научном контексту, тренутно сведочимо екстензивнијем преокрету истог предзнака у целокупној друштвеној јавности, чије нарочито плодно тло представљају друштвене мреже (Mäkelä et al. 2021). Неумољива експанзија наратива праћена је последичним растом теоријског интересовања за ову свепрожимајућу културну доминанту, које је данас нужно интердисциплинарног карактера и тежи ка све широј дисциплинарној умрежености (Kreiwirth 1992).

1.1.1. Појам наратива

Међутим, можда би се дало учинити да диверсификација наративних теорија унеколико угрожава сам појам наратива у његовој претпостављеној појмовној стабилности, будући да се његов значењски спектар већ приметно оптеретио различитим нијансама конкретних теоријских провенијенција: на пример, тек једна од њих тиче се концепције наратива из когнитивног научног угла (e.g. Негман 2014). С друге стране, теоријска обремененост наративног концепта ипак показује изврстан континуитет још од генеалогски најранијих покушаја његовог систематичног објашњења. Тако, на пример, Аристотел, покушавајући да у својој *Поетици* изнесе изразито прагматички усмерену теорију поезије у најширем смислу (фокусирајући њене педагошке потенцијале и, генерално, модалитете њеног позитивног утицаја на публику), као унифицирајућу одлику свих поетских текстова (па и оних наративног типа) нуди

и́редста́вљање, реи́резенти́ацију (стгрч. μιμησις),² да би у истој традицији функционисале и многе класичне и посткласичне наративне теорије.³

„Dakle, ep i tragedija, zatim komedija i ditiramb, i najveći deo auletike i kitaristike: sve te umetnosti u celini prikazuju *podražavajući*, a postoji između njih trostruka razlika: one podražavaju ili različnim *sredstvima* ili različne *predmete* ili različnim *načinom*, a ne na isti način.” (Aristotel 1955: 5)

И овом ће приликом репрезентативност бити схваћена као дефинишућа особина наратива; другим речима, наратив ћемо примарно посматрати као знак, што би донекле могло бити баналаном уводном напоменом – не само због тога што је овакав поглед на наративни феномен увелико потврђен као парадигматски, и ни на који начин не одудара од континуирано усвајане теоријске основе чији идејни корени сежу бар у 4. век пре нове ере, већ и стога што је прототипичан наратив супстанцијално у вези са језиком, знаковним системом *par excellence*. Премда се око миметичког костура могу даље организовати различите наративне детерминанте, као што је чин, акција, догађај (стгрч. πρῆξις), који истиче Аристотел (1955: 15ff.), или хумана/антропоморфна инстанца која на неком нивоу наратива има експеријенсерски статус, а коју промовише Моника Флудерник (1996), једна од првих представница тзв. природне наратологије, тј. великог когнитивног обрта у посткласичној наративној теорији, за нас ће аксиолошки приоритет имати темпорална наративна детерминанта.

1.1.2. Двоструко лице наративне темпоралности

Наиме, наратив на најмање два нивоа успоставља однос са временом: на нивоу приче – као комплекса појединачних догађаја – коју би наратив, према структуралистичкој (сосировској) концепцији знака, требало да репрезентује; и на нивоу самог наративног дискурса, у коме се примордијална прича различитим средствима обликује у наратив сам.

² Аристотелово поимање *мимезе* није пак тако једноставно, на шта указује и велики број истраживања посвећених овом проблему; једну од детаљнијих расправа нуди нпр. Woodruff (1992).

³ Као један од могућих синтетичких прегледа наративних теорија од преаристотеловског до посткласичног периода cf. Liveley (2019).

Термине *прича* (енг. *story*) и *дискурс* (енг. *discourse*) употребљава Симор Четмен, амерички филмски и књижевни критичар и истакнути представник класичне структуралистичке наративне теорије, како би експлицитно потврдио темпоралну дихотомију ма ког наратива, која је стекла готово аксиоматску вредност у наративним теоријама:⁴

„Следећи такве француске структуралисте као што су Ролан Барт, Цветан Тодоров и Жерар Женет, постављам *шта* и *како*. *Шта* у наративу називам његовом *причом*; *како* називам његовим *дискурсом*.” (Chatman 1978: 9)⁵

Својеврсна примордијалност приче у односу на дискурс превише је структуралистички мотивисана и данас се лако може критиковати из перспективе постструктуралистичких теорија (попут теорије Жака Лакана, Ролана Барта, Жака Дериде или Мишела Фукоа), које инсистирају на *приматју ознаке* (енг. *primacy of the signifier*). Стога би требало имати на уму да се фабула (прича) конструише (а не реконструише) на основу постојећег сижера (дискурса), чак и онда када потенцијална неспретност научног језика овог рада наизглед идеализује њихову обрнуту хијерархизацију. У сваком случају, темпоралност приче и темпоралност дискурса међусобно се разилазе, тако да се линеарност прве, која се често узима *a priori*, нужно јавља у неколикој дисторзији на нивоу потоње. Међу њима увек постоји структурални јаз, који се може теоријски експлицитирати на различите начине,⁶ али који представља неизбежну константу сваког наратива. То би нам дало за право да свој аксиолошки приоритет у приступу наративном феномену одредимо као хронолошку тензију, напетост, нарочиту привлачно-одбојну релацију која постоји између наративне приче и наративног дискурса. И док је ова временска дуалност у

⁴ Треба напоменути да је еквивалентну терминолошку дихотомију раније понудио Емил Бенвенист (1966), само на француском језику: *histoire vs. discours*. С друге стране, дотични концептуални дуализам јавља се још у оквиру руског формализма, и то у виду терминолошке опозиције између *фабуле* (рус. фабула) и *сјжеа* (рус. сюжет) (cf. Томашевский 1925).

⁵ Превод аутора. Оригиналано: "Following such French structuralists as Roland Barthes, Tzvetan Todorov, and Gérard Genette, I posit a *what*, and a *way*. The *what* of narrative I call its *story*; the *way* I call its *discourse*."

⁶ Једну од најутицајнијих теоријских експликација излаже Жерар Женет (1980).

својој дивергентној природи веома инспиративна за различите теорије наратива или њихову конкретну примену, хармонију којој међусобно теже време приче и време наратива такође треба подвући, будући да се тек на основу ње даје успоставити идеална линеарност фабулативног тока.⁷

1.2. О предмету истраживања

У овом раду пажњу ћемо поклонити темпоралној организацији наратива – заправо, једном од егзистенцијалних модалитета специфичне напетости која постоји између латентне хронологије која се гради на основу наратива и експлицитне хронологије наратива самог – и то на примеру приповетке *Путь у едань дань*, коју је Доситеј Обрадовић превео са енглеског језика и објавио у оквиру књиге *Езопове и прочихъ разнихъ баснотворцевъ басне* (1788: 447–451).⁸ Конкретније, испитаћемо функције које глаголска времена употребљена у тексту приповетке имају на плану временског уређења наратива, те на који начин регулишу амбивалентан однос између времена приче и времена дискурса.

1.2.1. Доситејев језик

У ситуацији изразите полиморфности српског књижевног језичког идиома друге половине 18. века, славеносрпског језика, појава Доситеја Обрадовића непосредно конституише још један тип књижевног језика – доситејевски језик (Ивић 1990). Иако се славеносрпски језик дијахронијски може одредити као динамичан производ градуелне вернакуларизације

⁷ За детаљнију елаборацију дуалног концепта времена у наративу као нарочито релевантне наративне одреднице cf. Wittenberg (2018).

⁸ Пуни назив овог дела, штампаног 1788. године у Лајпцигу, гласи: *Езопове и прочихъ разнихъ баснотворцевъ, съ различни езика на славеносербски езикъ преведене, садъ први редъ съ наравоучителними полезними изяснѣніами и наставлѣніами издате и сербскои юности посвећене басне*. У њему је Доситеј Обрадовић, уз басне и приповетку *Путь у едань дань*, објавио још једну приповетку преведену са енглеског језика (оригинално објављену у 96. броју часописа *The Rambler*, а чији је аутор, такође, Самјуел Џонсон) – *Истина и прелестъ*, други део своје аутобиографије (у епистоларној форми) и малу збирку изрека.

рускословенског језика (cf. Суботић 2004: 178ff.), због чега се и доситејевски тип књижевног језика може посматрати као одмакли стадијум оваквог развоја славеносрпског језика, ипак је Доситеј Обрадовић први јасно истакао „да је народни језик циљ према којем књижевност треба да тежи” (Ивић 1990: 13) и доследно се придржавао своје идеје у ауторској пракси. Стога изолацију доситејевског језичког типа – који је, дакле, у основи одговарао хронолошки кореспондентном српском говорном језику, при чему је тзв. славенизмима (књишким/црквенословенским језичким специфичностима) по правилу попуњавао специјалне лексичке регистре – сматрамо оправданом и овом ћемо је приликом прихватити. Међутим, доситејевским језиком није писао само његов експлицитни зачетник и епоним (Суботић 2007: 244–245), па би требало нагласити да *доситејевски језик* није исто што и *Доситејев језик* (потоњи се односи искључиво на језик који налазимо у опусу Доситеја Обрадовића).

Доситејев језик, контекстуално смештен у многобројну и многоврсну литературу посвећену различитим аспектима свеукупне активности Доситеја Обрадовића, његовог живота и плодотворних зрачења његовог дела која му живот сам надилазе (cf. Живановић 2017), у зачудно је скромној мери био у фокусу синтетичких интересовања, међу којима би можда било најрелевантније истаћи две такве тенденције: Сучевић (1914) и Куна (1970). Монографија Херте Куна (1970) не само да је временски значајно постериорна раду Милована Сучевића (1914), на који је истовремено упућена, већ је и по свом захвату у проблем паноптичког сагледавања Доситејевог језика значајно исцрпнија. Од нарочите ће важности за наш рад бити поглавље посвећено синтакси глаголских облика у Доситејевом језику које у својој монографији нуди Херта Куна (1970: 199–215), мада се оно ни на који експлицитан начин не дотиче конкретног предмета наше пажње. С друге стране, не бисмо били упознати ни са једним претходно спроведеним парцијалним истраживањем темпоралне организације наратива у Доситејевом језику, па ни неког ширег домена његове синтаксе глаголских облика, уз нужну свест о могућем превиду, нарочито када је реч о литератури чији медијум није српски језик, а у којој је, свакако, личност Доситеја Обрадовића већ нашла своја вишеструка места.

1.2.2. Глаголско време и наратив

Темпорална организација наратива није регулисана искључиво лингвистичком категоријом глаголског времена, па ни глаголског облика уопште: друге лингвистичке категорије које се могу функционално преплитати са њом јесу и нпр. глаголском времену специфично сродан феномен глаголског вида, временски прилози или демонстративи; а осим ње, у регулисању темпоралних наративних релација посебну релевантност могу стећи и различити паралингвистички параметри, као што су поглед или функционална парцелација тела (van Krieken et al. 2019). Оно што би глаголско време најпре издвајало из хетерогеног комплекса средстава којима се један наратив може темпорално уредити јесу уједно и две опште дискриминанте појма глаголског времена – његова граматикализованост и консеквентна условљеност општим граматичким принципима конкретног језика, што га чини унеколико обавезним лингвистичким маркером времена. Врло утицајном одређењу глаголског времена које даје Бернард Комри (1985), а које дотичну лингвистичку категорију дефинише као граматикализовани израз временске локализованости, додали бисмо једну ограду: по угледу на теоријски и термилошки оквир рада Николић (2021), овом ћемо приликом у обзир узети само егзофоричка глаголска времена, па и она употребљена у ендофоричком контексту, док ћемо супстанцијално ендофоричка глаголска времена искључити из домена наше тренутне пажње.⁹ У традиционалној термилошкој констелацији савремене србистике, фокусираћемо се, заправо, само на личне (финитне) глаголске облике, и то на оне чија је конкретна употребна вредност временска, док ћемо по страни оставити глаголске начине и неличне (инфинитне) глаголске облике.

⁹ Термилошка опозиција између *ејзофоричких* и *ендофоричких* глаголских времена у начелу одговара традиционалној термилошкој дихотомији *ајсолујна* vs. *релативна* глаголска времена. За одговарајућу расправу о потенцијално адекватнијој природи првог термилошког решења, као и за нарочит третман егзофоричких глаголских времена у ендофоричком контексту cf. Николић (2021: 12–15).

1.2.3. *Путѣ у еданъ данъ*

Приповетка *Путѣ у еданъ данъ*, с алтернативним насловом (или поднасловом) *Изображеніе челоѵгчесокога живота*, изворно је објављена у 65. броју лондонског часописа *The Rambler* (1750), који је излазио двапут недељно у периоду од 1750. до 1752. године, састојећи се сваком приликом од једног анонимног есеја. Периодични су текстови имали поглавито дидактички карактер, а њихов аутор највећма је био Самјуел Џонсон. Текст који је са енглеског на доситејевски тип српског књижевног језика превео Доситеј Обрадовић и коме је дао (недостајући) наслов *Путѣ у еданъ данъ* – оригинално је дело Самјуела Џонсона и представља једну од пет тзв. оријенталних приповедака које су објављене у часопису *The Rambler*,¹⁰ и то моралистичку сатиру. Реч је о фикционалном хетеродијегетичком наративу који је изложен у трећем лицу,¹¹ што централни део нашег истраживања на својеврстан начин оптерећује вишеструким претпоставкама, које ће убрзо постати фокусом пажње овог рада. Коначно, премда природа наше анализе није примарно контрастивнолингвистичка, напоменули бисмо да ћемо у обзир узети и оригинални текст приповетке, будући да се различите упадљиве одлике превода Доситеја Обрадовића могу осветлити као интенционалне специфичности тек својим поређењем са текстуалним предлошком.

2. Централни део рада

2.1. Наративна прошлост

Фикционални хетеродијегетички наратив који је изложен у трећем лицу типично се користи наративном прошлоћу, тј. прошлим глаголским временима која се употребљавају у наративном контексту. Везивање наративне прошлости за фикционалне наративе уопште мотивисано је когнитивним и комуникативним факторима: наине, ако се фикционални наратив поима као нарочита врста поруке у интерперсоналној

¹⁰ Остале четири *оријенталне приповећке* објављене су у следећим бројевима часописа: 38, 120, 190 и 204/205.

¹¹ Термин *хетеродијегетички* користимо по угледу на Genette (1980) – њине карактеришемо наратив који је представљен из угла наративне инстанце која није интегрални део наративног света.

комуникацији, као порука која, начелно, позива своју реципијенткињу или реципијента на контемплацију, а не на директну акцију, онда би смештање наративног света у прошлост било веома функционално на комуникативном нивоу; когнитивно, садржај такве поруке удаљава се од момента комуникације саме, те тако губи на својој непосредној релевантности за ма какво имедијатно делање саговорног лица. Штавише, посебну везу између прошлог глаголског времена и ирелевантности њиме обележене ситуације за деиктичко *сага* – а консеквентно и имагинарности, иреалности – потврђују и испитивања дечијег говора (cf. Verhagen 2019). Прошло би се глаголско време у фикционалном наративном контексту, будући овако схваћеним маркером фикционалности, могло назвати не само *наративном* већ и *фикционалном* прошлошћу.

(1) *Орао и лисица учинилисѹ међу собомъ дружество; и щоби то било всегдашнѹ и постоянно, договорилисѹсе и согласили да живу у комишлуку, даби у потреби еданъ другомъ могли помоћъ дати.* (Обрадовић 1788: 13)

(2) *У почетку света Истина ѡ дошла међу люде озгоръ, а лажливостъ оздо.* (Обрадовић 1788: 443)

(3) *Obidah, the son of Abensina, left the caravansera early in the morning, and persued his journey through the plains of Indostan.* (Johnson 1750: 345)

У басни *Орао и лисица*, иницијалној басни у његовој књизи *Езопове и прочихъ разнихъ баснотворцевъ басне* (1788), Доситеј Обрадовић отвара фикционални наратив напоредном (копулативном) употребом трију перфекатских форми (cf. пример 1). На сродан начин исти аутор формулише апстрактно-оријентациони сегмент наративне радње у приповетки *Истина и прелестъ* (cf. пример 2).¹² Али док, такође, Самјуел Џонсон своју приповетку објављену у 65. броју часописа *The Rambler* одмах временски транспонује у неспецификовану (фикционалну) прошлост,

¹² Термин *ајсѡтракѡно-оријентациони* (сегмент наративне радње) извели смо према одговарајућим елементима структуре наратива коју нуди Labov (1972), а односи се на уводне наративне делове, у којима се централне тематске осе наратива унеколико сажимају у тзв. тематске исказе, односно поставља наративна сцена, одређена параметрима као што су време, место, персоне (хумане/антропоморфне инстанце са експеријенсерском функцијом), догађаји и сл.

обележену облицима енглеског простог прошлог времена (cf. пример 3), превод Доситеја Обрадовића, наизглед зачудно, изневерава претпостављену и претходним примерима (а нарочито последњим) потврђену праксу:

(4) *Обидань син Абесиновъ изиће рано у ютру изъ гостилнице и предузме свой путь преко Индостански равнища.* (Обрадовић 1788: 447)

2.2. Презент

Иако би се прва истакнута глаголска форма у примеру (4) – чисто графички – дала интерпретирати и као аористна, њена блиска синтаксичко-семантичка координативна веза са следећим презентским обликом ипак даје предност њеном презентском тумачењу. На који би се начин могла објаснити ова девијација у преводу Доситеја Обрадовића? Да ли она собом подразумева нарушавање типичним прошлим временским оквиром конструисане фикционалности, или је пак реконституише у координатама наративне садашњости? Да ли је идеални временски ток приче Самјуела Џонсона модификован променом почетно употребљеног прошлог глаголског времена? Како бисмо одговорили на ова питања, неопходно је осврнути се на општа теоријска запажања у вези са употребом презента у фикционалном наративном контексту.

2.2.1. Наративни презент, или презент основне наративне ситуације

У традиционалном фикционалном наративу, у коме је неутрално глаголско време, дакле, наративна прошлост, презент се појављује као маркирана категорија. Ма колико се феномен оваквог презента – термилошки обично обележеног као *историјски* (или *ипријоведачки*) презент – покушавао сагледати кроз призму опште категорије презента и његових екстранаративних употребних вредности, па чак и у савременој србистици (cf. Кликовац 2021),¹³ никаква семантичка или прагматичка црта не може се успоставити као њему инхерентна. Наиме, трагању за јасно дефинисаним концептом који се може повезати са презентском ознаком у наративном контексту већ је релативно одавно, као претерано

¹³ По инерцији се и даље наводи да се нпр. радња исказана историјским презентом представља као *живахна* и *сликовитија* (Кликовац 2021: 271), премда су овакве тврдње већ подвргнуте критици и напуштене (Fludernik 1991: 367).

есенцијалистички усмереном, општи лингвистички примат одузела усредсређеност на конкретну природу односа који маркирани историјски презент успоставља са неутралном наративном прошлошћу, коју у одговарајућем сегменту наратива потискује (e.g. Schiffrin 1981; Wolfson 1982; Fleischman 1990; Fludernik 1991). Неки генерални закључак дискурсно оријентисаних приступа функцијама историјског презента био би следећи: историјски презент обично алтернира са наративном прошлошћу у евалуативним наративним сегментима, којима треба сугерисати важност наратива самог, као и у кулминативним тачкама радње, након којих следи разрешење заплета и реинтеграција наратива у неутралну прошлост.

Међутим, у приповетки *Путь у едань дань* презентска форма појављује се већ у наративном инципиту, иницијалном (отварајућем) сегменту. Штавише, она није ограничена само на почетак наратива, већ се регуларно протеже кроз целину приповетке. Ако бисмо на плану супстанцијалне напетости која постоји између времена приче и времена дискурса неопходну хармоничну димензију овог односа, која је дефинисана хронолошки линеарним током, означили као основну секвенцу догађаја, или радњу, онда се лако може приметити да се у фокализованој приповетки основни догађајни ентитети који изграђују радњу исказују управо презентским обликом:¹⁴

(5) *Тако онь путоваше докѣсѣ сунце приближи на подне, и све то већа врућина начнега разслабљавати; ондасѣ онь обазре ищущи кою покойнѣю путаню. Угледа на десно неке меће, кое, съ волновиднимъ движенѣмъ стъни свои чиняхумусе као да га у ладъ свой призивлю; улѣзе ту и наће неизказано услажденіе у нѣовой прохлади и зелени.* (Обрадовић 1788: 447–448)

(6) *Овде Обидань устависе за неко време, и почне размишљавати далимусе безбѣдно удалявати се одъ праве и обще стазе; но споминюхисе де садъ врућина у найвећой сили бѣше и да э равница пуна праа и не еднака, науми*

¹⁴ У многоструким потврдама које ћемо истаћи – чисто графички – може бити реч и о аористним формама. Међутим, ослањајући се на основни наративни низ у целисти, који укључује и немали број дистинктивних презентских облика, и то по правилу оних у блиској синтаксичко-семантичкој координативној вези са могућим аористним облицима, ипак ћемо их све тумачити као презентске форме.

напредовати|новонашастомъ путаніомъ, коя по нъговомъ мнѣнію не чиняше разве мале околише; и то, ради различности мѣста; и даѣесе до последка на обици друмъ доконати. – Кадъ тако утиши свою бригу почне опетъ ступати, али всегда у сумни да не иде право. (Обрадовић 1788: 448)

(7) Стане замишлѣнь и смуѣнь; ићи на предѣ, бояшесе да не иде на криво, а къ тому видећи да нѣ времена за оклеванѣ. Мучеѣисе сирома у такомъ недоумѣнію, кадъ алити потамни воздухъ одѣ облачина, изчезне данѣ изпредѣ очію нъгови, и напрасна грмљавина стане надѣ нимъ лупати. (Обрадовић 1788: 449)

Основне наративне ситуације по правилу су пунктуалне и теличне: оне мењају конфигурацију чињеничног стања у наративу, мање-више спецификују ток потоњих догађаја и истовремено представљају једну од могућности даљег тока радње пројектованих претходном основном наративном ситуацијом (уколико она постоји) (Timberlake 2007: 332),¹⁵ такве су ситуације илустроване свим истакнутим облицима презента у примеру (5), облицима *йочне*, *науми*, *уишиши* и *йочне* у примеру (6) и почетним обликом *сїане* у примеру (7). С друге стране, ситуација исказана презентом *усїависе* у примеру (6) није пунктуална, будући темпорално одређена предлошко-падежном конструкцијом *за неко време*; ипак, она на плану догађајног комплекса функционише као један од сукцесивних елемената, због чега се и она може одредити као основна наративна ситуација. Напоредним (копулативним) формама *йотїамни*, *изчезне* и *сїане* у примеру (7) обележене су ситуације *sui generis*, ситуације које имају наглашено прекретнички карактер у основном наративном низу, који драстично преусмеравају. Поврх тога, додатно су оптерећене есктерним евалуативним сигналимa нараторске инстанце који дате ситуације треба да представе као неочекиване, изненадне – везници *кадъ* и *али*, али и специфично употребљена лична заменичка енклитика за друго лице једине у дативу *иши*, која упућује на идеалну реципијентску инстанцу (тзв. етички датив).

¹⁵ На пример, првом презентском формом у наративном инципиту ове приповетке (cf. пример 4) јесте означена пунктуална и телична наративна ситуација, али њој не претходи ниједна друга ситуација, па је она унеколико посебна. Стога би се могла и терминолошки издвојити као *оквирна* наративна ситуација.

Сви истакнути облици презента у примерима (4), (5), (6) и (7) обележавају основне догађајне ентитете, који, дакле, развијају радњу у идеалном линеарном хронолошком поретку, те функционишу као својеврсни сигнали хармоничног односа између фабулативног и сижејног времена. Међутим, како нису све презентске форме у овом наративу употребљене у истој функцији, требало би узети у обзир и специфичан однос синергије који феномен глаголског времена успоставља са формално и концептуално изразито блиским феноменом глаголског вида. Наиме, презент основне наративне ситуације увек је свршеног вида, што је условљено и самом природом видског перфектива, чијом се употребом ситуација представља као монолитна (недељива) са становишта своје интринзичне временске конституције, и то са чврстом импликацијом финалног временског граничника (Comrie 1976: 16; Dahl 1985: 78). Као таква, ситуација се доводи у граничну везу са ситуацијом која јој следи, чиме се отвара могућност конкатенације појединачних догађаја у целину наративне радње. С обзиром на то да се функција развијања основног наративног низа у фикционалном наративу типично приписује наративној прошлости, као што је у енглеском језику просто прошло време (Comrie 1986), које доследно користи и Самјуел Џонсон у изворној верзији приповетке (1750), тј. аорист или перфективни перфекат у српском језику (Кликовац 2021), можемо рећи да је регуларна употреба презента у позицији типично резервисаној за наративну прошлост такође наративна (али не историјска/приповедачка), па стога и фикционална (cf. Fludernik 1996, где се експлицитно дефинише феномен наративног презента).

2.2.2. Презент употребљен у ендофоричком синтаксичком контексту

(6) Овде Обиданъ устависе за неко време, и почне размишлявати далимуге безбѣдно удалявати се одъ праве и обще стазе; но споминюћисе де садъ врућина у највећој сили бѣше и да з равница пуна праа и не еднака, науми напредовати|новонашастомъ путаніомъ, коя по нѣговомъ мнѣнїю не чиняше разве мале околише; и то, ради различности мѣста; и даћесе до последка на обици друмъ доконати. – Кадъ тако утишии свою бригу почне

опетъ ступати, али всегда у сумни да не иде право. (Обрадовић 1788: 448)

(7) *Стане замишлѣнь и смуѣнь; ићи на предѣ, бояшесе да не иде на криво, а къ тому видећи да нїе времена за оклеванѣ. Мучећисе сирома у таковома недоумѣнїю, кадѣ алити потамни воздухъ одѣ облачина, изчезне данѣ изпредѣ очїю нѣгови, и напрасна грмявина стане надѣ нимѣ лупати.* (Обрадовић 1788: 449)¹⁶

(8) *У овимѣ забавамѣ нитисе већ брояху часи що пролазе; у нѣговимѣ странпутицамѣ замрсимусе и паметѣ, нити онѣ већ знаћаше кудапусе окренути.* (Обрадовић 1788: 449)

Да специфичну употребну вредност одређено наративно време може остварити тек у садејству са глаголским видом, показују и презентске потврде истакнуте у горенаведеним примерима (6), (7) и (8). Иако би се можда оне дале интерпретирати у кључу традиционално успостављене категорије релативног глаголског времена, ми ћемо се овом приликом уздржати од таквог тумачења. Све истакнуте облике посматраћемо као нарасе егзофоричка глаголска времена употребљена у специфичном синтаксичком контексту – зависној реченици, која је својом субординираном природом нужно упућена на себи суперординирану (матричну) синтаксему. Зато бисмо субординирани синтаксички контекстуални моменат истакнутих презентских облика термилошки означили као *ендофорички*, те бисмо о дотичним формама говорили као о егзофоричким глаголским временима употребљеним у ендофоричком синтаксичком контексту.

Глаголско време феномен је деиктичке природе, који собом нужно подразумева референтну временску тачку, временски локус, према коме се оријентише; временски локус, с друге стране, феномен је субјективног и променљивог карактера. Тако, на пример, имперфекатска форма *брояху* у примеру (8) ситуацију смешта у фикционалну прошлост с обзиром на референтну тачку која се поклапа са почетним координатама нараторске инстанце (нараторско *ја-овде-сага*). Насупрот томе, презентска форма *пролазе* у истом реченичном комплексу означава ситуациону симултаност

¹⁶ Презентске облике у конструкцијама попут (*бояшесе*) *да не иде* не посматрамо као чисто презентске уопште. Наиме, сматрамо да је у оваквим случајевима реч о субјунктивном глаголском начину, који је представљен комбинацијом субординатора (некада партикуле) *га* и презента.

према референтној тачки која се поклапа са измештеним (секундарним) координатама нараторске инстанце, које су сада еквивалентне времену реализације ситуације обележене имперфектом *бroyаху*. Дакле, нараторска инстанца може мењати своје субјективне временске координате, у односу на које се одговарајуће егзофоричко глаголско време протејски обликује. На сродан је начин употребљен и презентски облик *нiе* у примеру (7), односно презентски облик *э* у примеру (6). Овакве облике не можемо одредити као наративне у најужем смислу ове детерминанте, која остаје резервисана за презент основне наративне ситуације, али они ипак испуњавају своју посебну функцију у наративу: успоравају ток дискурсног времена својом констативном природом – њима се констатује или додатно разрађује (али никада не мења) одређено стање ствари у наративу – због чега доприносе успостављању нужне дискрепанце између сичејне и фабулативне хронологије.

2.2.3. Микронаративни презент, или презент финалне наративне евалуације

(9) Сине мой; речему стараць: углуби у срце твое погрешке, будалащине, и избавльнiе бѣда данашнѣга дана! Не забораवляйи никада дае чловѣчески животѣ еднога днєви путованѣ- Ми сви устаемо у ютро младости пуни снаге и благонадеждiя; предузимамо путованѣ одушевльни упованiемѣ, и съ веселимѣ усердiемѣ, и напредуемо за неко доба правимѣ друмомѣ благоразумiя и боголюбiя къ пожелателнимѣ обиталищамѣ покоя. Но укратко време плашеѣисе целодневнога труда разслаблявамосе у усердiю, и начнемо искати неко умекчанiе дужности наше, и полакша средства за доѣти къ концу намѣренiя нашега- Ми тада станемо ладнити одѣ прве топлоте, небоеѣисе толико злоба и порока що су предѣ нами; и тако по случаю прикучуемосе къ онимѣ бѣдама, о кое никада за никада нисмо мислили додирнути. (Обрадовић 1788: 450)

Наративна кода, односно финални сегмент наратива, дата је у облику примарно интерне резултативне евалуације, која се обликује кроз директан говор старца (пустињака). Наиме, реч је о другостепеном наративу, или микронаративу, који је интегрисан у општи наратив, или макронаратив, при чему је нараторска инстанца инхерентно трансформисана из неидентификоване и хетеродијегетичке (оне која није интегрални део наративног света и не учествује активно у њему) у

спецификовану и хомодијегетичку (ону која јесте интегрални део наративног света и учествује активно у њему). Стога се и референтна тачка основног наративног низа резултативне евалуације реконституише као старчево *ја–овге–сага*. Ситуације се у наративној коди поглавито оријентишу као симултане временском локусу и исказују се презентом. Међутим, за разлику од централног догађајног комплекса макронаратива, основне се наративне ситуације у овом случају примарно исказују несвршеним презентом, те формирају тзв. имперфективни низ (Радовановић 1969), који се на моменте прекида употребом перфективног презента. Ако обратимо пажњу на истакнуте презентске облике у примеру (9), приметимо да се имперфективни низ прекида двома контактним свршеним формама: *начнемо* и *сианемо*, након чега се опет може успоставити.

Трудећи се да, у духу дискурсне анализе наративних глаголских времена, избегнемо есенцијалистичке закључке, на овом бисмо месту тек напоменули да се, диференцијално посматрано, перфективни презенти појављују као сигнали преокрета у наративном току, након чега се нови правац развоја радње поново треба консолидовати имперфективним низом, као што је то учињено и пре наративног преокрета. Притом, и имперфективне и перфективне форме микронаративног презента употребљене су хабитуално и/или панхронијски, што у потпуности одговара функцији секундарног наратива у макронаративној структури – то је функција коначне евалуације претходних догађаја у макронаративу, при чему она на посебан начин флукутира између интерне и екстерне евалуације, будући да се прво лице множине које старац махом употребљава у својој дијегези може протегнути и до (идеалне) реципијенткиње или реципијента, те тако искорачити изван фикционалног света (двају) наратива.

2.3. Наративни имперфекат

(10) *Обидань синь Абесиновъ изиће рано у ютру изь гостилнице и предузме свой путь преко Индостански равница. Онъ бјаше младъ и у снаги одъ покоя: надеждага одушевляваше, и желаніе возбуждаваше; бистро преко долина прелазећи, упажаше брда гдисе предъ нимъ мало по мало возвишаваху. Преко кои прелазећи уши нъгове ушлававаху утреннимъ поянъмъ птичица; тихо диханіе вѣтра прохлађавашега, и*

ситна роса съ мирисни грана окропяваше: Онъ другада смазраше са удивльнїемъ на преузвишени верхъ раста цара холмскога; а друга уловльнъ съ прїятнимъ мирисомъ ружице, найстарїе кѣри пролећа, сва нѣгова чувства бяху услаћена, и свако попеченїе изъ срца нѣгова изагнато. (Обрадовић 1788: 447)

(11) Кадъ тако утиши свою бригу почне опетъ ступати, али всегда у сумни да не иде право. Ово неизвѣстїе ума зауставляшега при свакомъ новомъ предмету, и представляшему такове мисли, каковега могаху оспокойствовати или забавити. Онъ прислушаваше наймани гласъ, пеняшесе на сваку главицу за нове погледе, свраћашесе къ свакомъ паданю вода, и милому бяху слѣдовати за теченїемъ кое тихе рѣке щосе валяше између дресеса, и съ многообразнимъ своимъ савїянѣмъ одну ширую страну наводняваше. (Обрадовић 1788: 448–449)

Константан маркер дивергенције дискурсне хронологије у односу на време приче представља имперфекат. Према презенту основне наративне ситуације имперфекатске се форме по правилу понашају двојачко: истовремено му се супротстављају – тако што регуларно алтернирају са њим – али и подржавају његову примарну функцију развијања основног догађајног низа. Наиме, имперфекатске форме увек су упућене на наративне презентске облике, прате их и промовишу у централни наративни комплекс. С друге стране, оне се саме организују у секундарни план макронаратива, који се може термилошки одредити као *дескриптивна позадина*.

Имперфекатски облици, метафоричким језиком осликано, граде својеврсну мапу на којој су нарочитом бојом истакнуте тачке основне наративне секвенце, обележене формама наративног презента. Осим што на тај начин обезбеђују канвас за оцртавање наративне радње, облици имперфекта уједно и експлицирају различите параметре којима је конкретна догађајна тачка одређена. То, на пример, у случају почетка Обидановог путовања могу бити његова екстрапсихичка или интрапсихичка стања (попут оних илустрованих облицима *бяху*, *одушевљаваше* и *возбуждаваше* у примеру 10), укључујући и његове реакције на различите визуелне или аудитивне дражи које је том приликом опажао, а које се могу даље описивати независно од његове перцепције (cf. остатак истакнутих

форми у примеру 10).¹⁷ Елаборација детерминаторних параметара јединствене тачке у основном наративном низу окамењује фабулативно време у датом моменту радње, те га тако удаљава од идеалне линеарности сижејне хронологије.

С друге стране, имперфекат може хронологију дискурса унеколико и убрзати с обзиром на време приче. Оваква функција имперфекта везује се за сингулативно представљање вишеструких ситуација које се понављају, а дотиче се оног сегмента наративне темпоралности који Жерар Женет (1980) назива *фреквенцијом*. На пример, имперфектом *заустављаше* у примеру (11) једнократно је обележена свака појединачна манифестација итеративне ситуације, а идентична или слична темпорална кондензација одликује и потоње имперфекатске форме. Док би у фабулативном временском току свака појединачна ситуација морала добити своје издвојено место, у сижејној хронологији то није случај, на основу чега се међу двама лицима наративне темпоралности још једном продубљује структурални расцеп. Међутим, и имперфекатски облици у примеру (11) опет се обликују као позадински према одговарајућим наративним презентским формама, што их једнозначно повезује са претходном елаборативном (и стога временски инхибиторном) функцијом имперфекта.

2.3.1. Имперфекат употребљен у ендофоричком синтаксичком контексту

Требало би напоменути да се имперфекат може појавити као конкурент презенту употребљеном у ендофоричком синтаксичком контексту. Ако упоредимо презент који је истакнут у примеру (8) (*нитисе већ брoяху часи що пролазе*) са кореспондентним имперфектима истакнутим у примеру (11) (*и милому бјаше слѣдовати за теченіемъ кое тихе рѣке щосе валяше између дрeвеса, и съ многообразнимъ своимъ савіянѣмъ одну широку страну наводняваше*), приметимо да се обе глаголске форме појављују у релативној реченици која је, начелно,

¹⁷ Занимљиво је да Доситеј Обрадовић имперфектом *уїажаше* преводи енглеско просто прошло време *saw* из оригиналног текста приповетке (cf. Johnson 1750: 345). Остаје нејасно који је ефекат овом модификацијом постигнут: да ли је реч о итеративизацији, тј. умножавању ситуације у времену, или о наглашеном неодређеном трајању једне ситуационе реализације. У сваком случају, ситуација је имперфектом једнозначно маркирана као позадинска.

субординирана према матричној реченици чији је предикат у облику имперфекта. Другим речима, не постоји ниједан синтаксички параметар који би условио појаву једне или друге форме у ендофоричком синтаксичком контексту, чија је дистрибуција, с друге стране, дефинитивно условљена различитим временским локусима према којима се дотичне форме оријентишу: у случају презента, то су секундарне координате нараторске инстанце (измештене у време реализовања ситуације матричне реченице); у случају имперфекта, то су примарне координате нараторске инстанце, према којима је цео макронатив смештен у неспецификовану (фикционалну) прошлост.¹⁸ Што се тиче неких релевантних семантичких момената према којима би се наведени облици дистинговирани, у овом их моменту не можемо изоловати (а да се не упустимо у чисто субјективне интерпретације одговарајућих наративних сегмената). У читавом тексту може се пронаћи само један минимални контекстуални пар ових двају облика где је могуће колико-толико објективно говорити о имплицитној семантичкој дистинкцији.

(6) Овде Обидань устависе за неко време, и почне размишлявати далимуе безбѣдно удалявати се одъ праве и обще стазе; но споминюѹисе де садъ вруѹина у найвеѹој сили бяше и да э равница пуна праа и не еднака, науми напредовати|новонашастомъ путаніомъ, коя по нѹеговомъ мнѹнію не чиняше разве мале околише; и то, ради различности мѹста; и даѹесе до последка на обыи друмъ доконати. – Кадъ тако утиши свою бригу почне опетъ ступати, али всегда у сумни да не иде право. (Обрадовић 1788: 448)

У примеру (6) имперфекат и презент појављују се као форме предиката у координираним комплементним реченицама, при чему можемо рећи да је обликом *бяше* исказана ситуација за коју је јасно да је важила само у тренутку реализовања суперординиране ситуације, док је обликом *э* обележена ситуација која би могла бити свевременска. Но, будући да је реч о изолованом примеру, не бисмо даље разрађивали нити генерализовали ову скромну напомену. Додали бисмо пак само следеће: како се

¹⁸ Да је реч о прошлости, упркос примарној употреби наративног презента, дефинитивно потврђује наративном презенту комитативна употреба имперфекта у тексту приповетке.

имперфектом, за разлику од презента у ендорфоричком синтаксичком контексту, организује секундарни (позадински) наративни план и у зависним и у независним реченицама, због чега директно алтернира са наративним презентом, њега бисмо могли термилошки означити као *наративни* имперфекат.

2.4. Ретка глаголска времена

2.4.1. Хабитуал

Наративом приповетке *Путь у едань дань* апсолутно доминирају наративне форме презента и имперфекта, тако да је употреба других глаголских времена ограничена на ретке изузетке. Такав је, на пример, усамљени пример двају координираних хабитуала, којима се, попут наративног имперфекта итеративне ситуације, сажима дискурсна хронологија у секундарном (позадинском) плану наратива.

(12) *Онъ дакле за неко време све еднaкo слѣдоваше ходѣти, без најманъгъ ослаблѣнiя у своемъ усердiю; изъванъ цоъцi другда позауставiосе за послушати пѣнiе птица, кое э вруѣина сатерала била у те ладове; и другда бисе позабавiо чупаюѣи гдикои цвeтaкъ кадъ съ ове кадъ съ оне стране путанъ, и беруѣи воѣна на гранами висеѣна.* (Обрадовић 1788: 448)

2.4.2. Аналепсе: перфекат, плусквамперфекат и аорист

Идеална линеарност хронолошког тока приче може бити нарушена на нивоу дискурса и различитим процепима у низању основних наративних ситуација, различитим искорацима у неку тачку наративног низа која идеално не следи претходној. Угледајући се још једном на утицајни термилошки апарат студије Genette (1980), овакве ћемо темпоралне искоракe назвати *анахронијама*, или *анахронизмима*, при чему ћемо јасно разликовати њихова два вида: *аналейсе*, као искоракe у неку прошлу тачку наративног низа, и *iролейсе*, као искоракe у индиректну (неколиком потоњом тачком наративног низа или пак његовом целином посредовану) будућност.

Аналептичку функцију остварују, пре свега, перфекатске и плусквамперфекатске форме. Њихова дистрибуција јасно је оцртана (али не и апсолутно одељена): analeптички се перфекат појављује у контакту са

презентом основне наративне ситуације или имперфектом и хабитуалом наративне позадине, док се аналептички плусквамперфекат јавља искључиво у непосредној вези са последњима (cf. примере 13, 14 и 15). И док ниска фреквенција и специфична употребна вредност прошле anteriорности одликује плусквамперфекат у Доситејевом језику уопште, реткост перфекта и ограниченост његове семантике на anteriорност унеколико је посебна у опусу Доситеја Обрадовића (Kuna 1970: 155, 204–205).

(13) *Онъ другада сматраше са удивльнїемъ на преузвишени верхъ раста цара холмскога; а друга уловльнъ съ прїятнимъ мирисомъ ружице, найстарїе кѣри пролећа, сва нъгова чувства бяху ушлаѣна, и свако попеченїе изъ срца нъгова изагнато.* (Обрадовић 1788: 447)¹⁹

(14) *Премъ да онъ незаборавляше на коюби страну морао путовати, обаче нашивши ту стазу ограничену съ цвећемъ, коя мусе чиняше да къ оној истой страни кудъ и велики друмъ вођяше; радовашесе у себи даџ чрезъ тай счасливи опитъ нашао средство у исто време путовати и увеселяватисе; и безъ труда, получить награжденїе свое прилѣжности, Онъ дакле за неко време све еднако слѣдоваше ходещи, безъ наймангъгъ ослабљнїя у своемъ усердїю; изъванъ цоби другада позауставїосе за послушати пѣнїе птица, кое џ врућина сатерала била у те ладове; и другада бисе позабавїо чупаюћи гдикои цвѣтакъ кадъ съ ове кадъ съ оне стране путангъ, и берући воћа на гранами висећа.* (Обрадовић 1788: 448)

(15) *Примига стараць и угостига съ набранимъ воћемъ; по вечери запитага да му каже, каковъ случай гаџ ту довео? Придодавши, да за 20. година одъ кадъ онъ ту живи нїе човека видїо.* (Обрадовић 1788: 449)

Само једним примером несумњиво је потврђен аорист у тексту приповетке, и то као аналепса везана за наративну презентску форму (cf. пример 17). Ограниченост употребе аориста, и фреквенцијски и вредносно, такође би могла бити изненађујућа ако се узме у обзир његова *досїа добро*

¹⁹ У овом примеру истакнути су координирани пасивни облици плусквамперфекта глагола *ушлаѣнїи* и *изагннїи*. Међутим, њихова интерпретација, осим пасивне, може бити и резултативна; у том се случају не би дало говорити о пасивној плусквамперфекатској форми наведених глагола, већ о резултативној конструкцији имперфекта глагола *биїи* и *n/t*-партиципа.

потврђена употреба у Доситејевом језику уопште (Куна 1970: 144). Притом, да би изолованом потврдом наизглед подржан закључак о нарочитој вредносној нијанси доживљености или емоционалости која би се истицала као специфичност аористне употребе (а на којој, говорећи о аористу у српскохрватском језику, посебно инсистира Сладојевић 1955/1956, према чијем се запажању уподобљују и напомене гледе аориста у Доситејевом језику које даје Херта Куна [1970: 202]) био неадекватан, показује нам пример (16), тј. аналептичка перфекатска форма која је употребљена на исти начин као и аористна – у првом лицу множине, у ендофоричком синтаксичком контексту и у старчевој дијегези (хомодијегетичком финалном евалуативном сегменту макронатива).

(16) *Ми тада станемо ладнити одъ прве топлоте, небоећисе толико злоба и порока що су предъ нами; и тако по случаю прикучуемосе къ онимъ бѣдама, о кое никада за никада нисмо мислили додирнути.* (Обрадовић 1788: 450)

(17) *Сада ми топрвъ починѣмо погледати натрагъ, на протекши данъ живота нашега съ ужасомъ съ печалию и раскаянѣмъ; и жалимо, но касно, и често за луду, защо се свратисмо съ правога пута добродѣтели!* (Обрадовић 1788: 451)

Пролепсе, с друге стране, нисмо учили.

3. Закључак

У покушају да осветлимо дуалну природу наративне темпоралности на примеру приповетке *Путиѣ у еганъ данъ*, нарочито се фокусирајући на граматикализоване модалитете текстуалне формализације привлачно-одбојног односа између хронологије наративне приче и хронологије наративног дискурса, пажњу нам је закупило неколико проминентних момената. Најпре, основна наративна секвенца, која би имала да репрезентује хармонију међу двама наративним временским токовима, обележена је наративним презентом, што превод Доситеја Обрадовића унеколико изолује у односу на изворни текст Самјуела Џонсона. Будући наративним временом, презент основне наративне ситуације испуњава своју фикционализујућу функцију, али истовремено и сам наратив на својеврстан начин приближава комуникационом чину, тј. реципијентској инстанци. Да ли инсистирањем на наративном презенту

Доситеј Обрадовић интенционално актуелизује Обиданову моралистичку сатиру и чини је парадигматски релевантном за ма коју рецепцију приповетке? Финални евалуациони сегмент наратива – старчева дијегеза, исказана микронаративним низом хабитуалних и/или панхроничких презентских форми, свакако подржава позитиван одговор на претходно питање.²⁰ Насупрот томе, тензија између фабулативног и сужејног времена читава се у различитим дисторзијама потоњег темпоралног тока: успоравањима, која се примарно исказују елаборативним имперфектом наративне позадине, али и презентом употребљеним у ендофоричком синтаксичком контексту; временским кондензацијама, које се остварују употребом позадинског имперфекта или позадинског хабитуала итеративне ситуације; и аналепсама, које се у тексту могу јавити као форме перфекта или плусквамперфекта (мада је забележена и јединствена потврда аналептичког аориста). У односу на изворни енглески текст, превод Доситеја Обрадовића на плану темпоралне организације наратива умногоме се показао као недоследан (и – можда парадоксално – оригиналан), премда не бисмо могли говорити о његовој адаптационој природи *per se*.

ИЗВОРИ

Обрадовић, Доситеј (1788). *Езойове и њрочихъ разнихъ басноѡворцеѡвъ, съ различни езика на славеносербски езикъ ѡреведене, садъ ѡрви редъ съ наравоучиѡелними ѡлезними изяснѡнїами и настїавлѡнїами издаѡе и сербскои юности ѡсвећене басне*. Лајпциг.

*

Johnson, Samuel (1750). *The Rambler*, 65. <<http://www.yalejohnson.com/frontend/node/108273>> 10. 8. 2022.

²⁰ Аргументи *pro*, који би указивали на свесно одступање превода од оригиналне употребе наративне прошлости, могли би довести у питање генералне напомене о површном и непажљивом превођењу Доситеја Обрадовића (Kuna 1970: 25).

ЛИТЕРАТУРА

- Живановић, Владимир Б. (2017). *Библиографија рагова о Доситеју Обрадовићу*. (Докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет.
- Ивић, Павле (1990). Доситејевски књижевни језик између славеносрпског и вуковског. *Научни сасијанак славистиа у Вукове дане*, 19/2: 5–14.
- Кликовац, Душка Б. (2021). О временским (индикативним) значењима глаголских времена у српском језику (2). *Књижевности и језик*, 68/2: 265–278.
- Николић, Лука (2021). Прошла глаголска времена у старосрпским повељама и писмима од 12. до 14. века. *Прилози проучавању језика*, 52: 5–65.
- Радовановић, Милорад (1969). О наративним глаголским облицима. *Прилози проучавању језика*, 5: 49–59.
- Сладојевић, Петар (1955/1956). О значењу аориста у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолој*, 21/1–4: 131–136.
- Суботић, Љиљана (2004). Из историје књижевног језика: „питање језика”. У: Васић, Вера (ур.). *Предавања из историје језика. (Лингвистичке свеске, 4)*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику. 145–191.
- Суботић, Љиљана (2007). Барокна геометрија реченице доситејевског типа књижевног језика (Стеријин роман *Дејан и Дамјанка*). У: Грковић-Мејдор, Јасмина, Владислава Ружић и Слободан Павловић (ур.). *Синтаксичка истраживања (дијахроно-синхрони план)*. (Лингвистичке свеске, 6). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику. 240–252.
- Сучевић, Милован (1914). Језик у делима Доситеја Обрадовића. *Извештај Српске ђрав. велике гимназије Ср. Карловачке за школ. годину 1913/1914*, 62/55: 5–60.
- Томашевский, Борис (1925). *Теория литературѳуры. Поэтика*. Ленинград: Госиздат.

*

- Aristotel (1955³). *O pesničkoj umetnosti*. (Prev. Miloš Đurić). Beograd: Kultura.
- Barthes, Roland (1966). Introduction à l'analyse structurale des récits. *Communications*, 8: 1–27.
- Benveniste, Émile (1966). *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- Chatman, Seymour (1978). *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca, New York – London: Cornell University Press.
- Comrie, Bernard (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard (1986). Tense and Time Reference: From Meaning to Interpretation in the Chronological Structure of a Text. *Journal of Literary Semantics*, 15/1: 12–22.
- Dahl, Östen (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- Fleischman, Suzanne (1990). *Tense and Narrativity: From Medieval Performance to Modern Fiction*. Austin: University of Texas Press.
- Fludernik, Monika (1991). The Historical Present Tense Yet Again: Tense Switching and Narrative Dynamics in Oral and Quasi-Oral Storytelling. *Text*, 11/3: 365–398.
- Fludernik, Monika (1996). *Towards a 'Natural' Narratology*. London: Routledge.

- Fludernik, Monika (2003). Chronology, time, tense and experientiality in narrative. *Language and Literature*, 12/2: 117–134.
- Genette, Gérard (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. (Trans. Jane E. Lewin). Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Herman, David (2014²). Cognitive Narratology. In: Hühn, Peter, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (eds.). *Handbook of Narratology*. Berlin: De Gruyter. 46–64.
- Kreiswirth, Martin (1992). Trusting the Tale: The Narrativist Turn in the Human Sciences. *New Literary History*, 23(3): 629–57.
- Kuna, Herta (1970). *Jezičke karakteristike književnih djela Dositeja Obradovića*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Labov, William (1972). *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Liveley, Genevieve (2019). *Narratology*. Oxford: Oxford University Press.
- Mäkelä, Maria et al. (2021). Dangers of Narrative: A Critical Approach to Narratives of Personal Experience in Contemporary Story Economy. *Narrative*, 28/2: 139–159.
- Schiffrin, Deborah (1981). Tense variation in narrative. *Language*, 57/1: 45–62.
- Timberlake, Alan (2007²). Aspect, tense, mood. In: Shopen, Timothy (ed.). *Language Typology and Syntactic Description*, vol. 3. New York: Cambridge University Press. 280–333.
- van Krieken, Kobie, José Sanders and Eve Sweetser (2019). Linguistic and cognitive representation of time and viewpoint in narrative discourse. *Cognitive Linguistics*, 30/2: 243–251.
- Verhagen, Arie (2019). Shifting tenses, viewpoints, and the nature of narrative communication. *Cognitive Linguistics*, 30/2: 351–375.
- Wittenberg, David (2018). Time. In: Garrett, Matthew (ed.). *The Cambridge Companion to Narrative Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. 120–131.
- Wolfson, Nessa (1982). *CHP: The Conversational Historical Present in American English Narrative*. Dordrecht: Foris.
- Woodruff, Paul (1992). Aristotle on *Mimēsis*. In: Rorty, Amélie Oksenberg (ed.). *Essays on Aristotle's Poetics*. Princeton: Princeton University Press. 73–95.

Luka Nikolić

ПУТЬ У ЕДАНЪ ДАНЪ: DOSITEJ OBRADOVIĆ AND THE TEMPORAL ORGANISATION OF A FICTIONAL NARRATIVE

SUMMARY

As a linguistic sign, a typical narrative is always substantially different from the abstract meaning that it constructs. Therefore, as far as its temporality is concerned, a narrative text varies at least between two levels: the level of story time and the level of discourse time, which coexist in a particular way, simultaneously attracting and repelling each other. This paper aims to analyse how verb tenses, as grammaticalised linguistic units, organise the temporality of a concrete fictional narrative (i.e. how they regulate the specific relationship between story time and discourse time). Our chosen fictional narrative will be *Путь у еданъ данъ*, Dositej Obradović's translation of the short story originally written by Samuel Johnson and published in *The Rambler*, No. 65. The use of narrative present instead of narrative past appears as the most prominent specificity of the translation, whose nature, supported by the corresponding functions of the other verb tenses used in the text, may be explained as intentional.

KEYWORDS: fictional narrative, story time, discourse time, verb tenses, Dositej Obradović.

Мср Лука Николић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Република Србија
pureexpressionlessness@gmail.com